

Vytváření pozitivního školního klimatu

Humor ve škole

Jiří Sedlák

Príspevek zaznel na setkání brněnské pobočky České pedagogické společnosti v květnu 2006.

Humor ve škole má na rozdíl od jiných prostředí jedno specifikum, a tím jsou žákovské perličky a kantorské překlepy. Jejich špičkovým sběratelem u nás byl V. Richter. Z tisíců perliček a překlepů připravil výbory, které vydal v řadě knih.

Žákovské perličky vznikají někdy přeroknutím: *Dunaj má průtočnost 2 100 metrových krychů*, nebo záměnou správného slova podobným, ale zkomoleným: *Na globusu jsou rovnice a polednice*. – Dále jde o perličky s nesmyslnými doplňky navíc: *Výroba kyslíku se nazývá elektrolyza, analýza a monalýza*. – Perličky spojující nespojitelná homonyma: *Čočka se používá na vaření a do dalekohledu*. – Perličky v podobě zašmodrchanosti: *Elektron krouží kolem atomového jádra Země kolem Měsíce*. – Perličky jako špatné pochopení pojmů: *Kosinova věta zní: „Lomikare, Lomikare, zvu tě na soud boží.“* – Perličky jako žákovská vysvětlení pojmů a skutečností: *Mateřídouška má název od dechu nějaké matky do ouška*. – Perličky založené na svérázném žákovském „logice“: *Měsíc je k nám blíže než Austrálie, protože ho můžeme vidět*. – Perličky nonsensy: *Protože má rok 365 dní, obíháme kolem Slunce*. – Perličky téměř filozofické: *Nyní bych chtěla být učitelkou, protože se mi už nechce moc se učit, ale chce se mi učit jiné*. – Perličky vymyšlené žáky (nebo učiteli?) k obveselení třídy: *Příklad na roztahování těles teplem a smršťování chladem jsou letní a zimní prázdniny*.

Pro kantorské perličky užívá V. Richter výraz kantorské překlepy. Nemusí však jít vždy o „překlep“, jako je tomu u kantorského žertování, jehož smyslem je navodit dobrou náladu: *Tak si na ty písemky rozsviňte, ať vidíte na*

taháky. – Překlepy (či přešlapy) je však už kantorské ironizování žáků – od jemného *Jítku, jste na čestném prvním místě v absenci* po diskutabilní *Komárku, nedělej mi tady z komára vola!* – Vyloženým překlepem je pak kantorovo zesměšňování žáka před třídou: *Ty jsi u mne dvojnásobná nula a hlupák na třetí.* – Kantorské překlepy jako přerěknutí: *Jan Hus kázal v Betli kaplanské, vlastně v pakli.* – Kantorské nonsensy, zřejmě z roztržitosti: *Je tady někdo z vás, kdo není ve škole?* – I kantor se někdy „utne“: *Toto je svíslice. Spustte kolmici pod úhlem 45 stupňů.* – Nechtěné sebezesměšnění: *Když jsi tak hloupý, že si nic nepamatuješ, tak si všechno zapisuj. Já to tak dělám také.* – Kantorské překlepy jako sebekritika: *Já jsem to sice říkal, ale vidíte, že už to neříkám. Vyvíjím své názory.* – Kantorská moudra: *Učte se! Jednou mne budete živit a nerad bych chodil o žebrácké holi.*

Spousta kantorských výroků se týká různých stránek školního života. – Například docházky: *Dobře, není pravda, že chodíš pozdě do školy, ale přízněj, že vyučování začne dřív, než přijdeš ty!* – Omlouvání se: *Tobě doma utekli králíci? Tak originální výmluvu jsem ještě neslyšel, takže ji беру.* – Křik: *Podívejme se, tak vy tady křičíte proto, že si vysvětlujete pravidla slušného chování?* – Chování: *Jsi hrozný žák. Nepíšeš úkoly, nenosíš pomůcky ani sešity a ke všemu se ještě lepších!* – Jezení: *U mne v hodině mohou jíst jen těhotné ženy.* – Spaní: *Zdeněk nám usnul. Asi chce být večer u televize svěží.* – Opisování: *Ty tak opisuješ, že jsi opsal sousedův vlastní životopis?* – Napovídání: *Michálku, vy jste nenapravitelný. Napovídejte aspoň celou větou!* – Zkoušení: *Sakra, ty to tvrdíš tak jistě, že se raději ještě jednou podívám.* – Domácí úkoly: *Tvůj domácí úkol je vynikající. Poslyš, nepomáhal náhodou někdo tvým rodičům?*

A perličky či překlepy v jednotlivých předmětech? V češtině: *Větu jsem rozebral, ale tak, že z ní nic nezbylo.* Jiná – z literatury, kterou zde uvádím – se nezdá být perličkou žáka, ale spíše umělým výplodem nějakého kantora: *Z knih A. Jiráska se mi nejvíce líbila jeho Filosofická fakulta. Jirásek se učil v mládí špatně jako my. Vypracoval se, až byl starý jako soudružka učitelka. O době po Bílé hoře napsal román Potmě.* – V angličtině: *Raději ti to řeknu hanáckou angličtinou.* – V dějepise: *František Palacký vyvrátil všechny nepravdy a nazval je dějinami. Živil se jimi.* – V zeměpise: *Světové strany se poznají podle Slunce tak, že na severu je Polárka a na jihu mraveniště.* – V matematice: *3:3 v matematice se rovná nerozhodně.* – Ve fyzice: *Světlo se šíří rychleji než zvuk, ale ve tmě se to někdy nepozná.* – V chemii: *Vodík je kyslík bez vody.* – V přírodopisu: *Len je nejstarší bavlna. Textilní rostlina se jmenuje vlna.* – V tělocviku. *Plavání mám velmi ráda až na to umělé dýchání.*

Další humorné formy jsou žánrově shodné s humornými formami v jiných

oblastech. Jde o anekdoty, humoristické povídky, novely, romány, hry, filmy apod.

Ze školních anekdot aspoň dvě: *Izák Eisler nosí z počtů samé pětky.* „*Jak je to možné,*“ diví se otec. „*Náš učitel je antisemita,*“ stěžuje si synáček. „*Proto přece nebudeš trpět,*“ rozhodl otec, a dal syna pokřtít. Uplynulo několik týdnů a Izákovy známky se nelepší. „*Co to má znamenat?*“ rozčiluje se otec. „*Už jsi přece křesťan!*“ „*Ale tati, copak nevíš, že my gojím nemáme na počty hlavu?*“ A druhá: *Pan Stern se rozhodl, že si promluví se synem, který se nechce učit, a nosí proto samé špatné známky.* „*Podívej, milánku, nebudu ti dávat za příklad sebe, nebudu tě trestat domácím vězením a nebudu tě ani bít, protože vím, že to na tebe neplatí. Jestli jsi tak chytrý, jak si myslím, jestli máš aspoň kousek sejchlu (rozumu), přistoupíš radši na obchodní dohodu. Za každou jedničku nebo dvojku dostaneš dvě stě korun. A je mi jedno, jestli se budeš učit nebo ne.*“ Druhý den zašel syn za učitelem a povídá: „*Pane učiteli, nechtěl byste si každý den vydělat sto korun?*“

Z knih zabývajících se humorem na gymnáziích bych uvedl knihu J. Žáka *Študáci a kantorů. Přírodopisná studie* (1982). Podle Žáka „střední škola je ve skutečnosti kolbiště, kde utlačovaný lid studentský čili študáci vede nesmiřitelný boj proti panující kastě profů neboli kantorů. (...) Komenského ‚škola hrou‘ má správně znít ‚škola je mač‘ (...) Pochopíme, jaké vynalézatosti a podnikavosti je třeba, aby bezbranný študák potřel nepřítele. Platí tu především známá sportovní zásada – s nejmenší námahou největší možný výkon.“ O tom jsou autorovy kapitoly *Umění obstáti při zkoušce* a *O metodách úspěšného členění zkoušejícím.*

Humor na vysokých školách obsahují například následující dvě knihy. První – J. Jícha: *Prevít na vysoké aneb Jak vystudovat a nezblbnout* (2002): „*Z nastávající zkoušky jsem trochu nespůj. Nevěděl jsem, co se na ni mám učit, tak jsem se neučil nic. Stylistika je pojem natolik vágní, až jsem si řekl, že raději počkám a nechám se překvapit, o čem to bude. Něco pochytil od čekajících kolegyn na chodbě. Jako text k přípravě dostal Nepilův fejeton o koridě. Zde pak bohatě využil své zážitky z pobytu ve Španělsku. Na nebezpečnou výzvu examínátorky ‚Povězte mi, pane kolego, něco o perspektivě‘ nemohl zareagovat, protože neměl ponětí, co to ta ‚perspektiva‘ vůbec je. ‚No. Pokud bych to mohl demonstrovat na tom textu,‘ zkouším to pozdržet. – ‚Ne, pane kolego, já myslím nejprve obecně. Co to je jazyková perspektiva, jak se projevuje pohled autora na stylizaci textu?‘ Tím mu vlastně vysvětlila, oč jde, a tak jel až dojel na – výtečnou!*“

Z druhé knihy – J. Kohout: *Kantorův notes* (1986) uvedu něco z kapitoly *Aspoň čtvrtou lekci:* „*Dva studenti KU, Naděje Černá a Zdeněk Kára, jsou vysláni na matematickou olympiádu do Berlína. Kára se urychleně učil německy, ale nedostal se dál než ke čtvrté lekci, kde se probírají předložky,*

čili je nezvládl, což se mu v Berlíně stalo osudným. Spolu s několika dalšími zahraničními delegáty byli pozváni rektorem jubilující školy na večerní koktejl v jeho bytě (...) Ráno přišlo, ale Kára zjistil, že deštník zapomněl večer u rektorových (...) Stavil se pro něj cestou (...) Vpadl do jednací síně, přeplněné lidmi, právě v té chvíli, kdy rektor povstal, aby zahájil slavnostní zasedání (...) Když mu rektor podával ruku, (...) Zdeněk usoudil, že je mu za takovou laskavost povinen aspoň slovem omluvy. A tak pomalu zmlkající sál zaslechl tuto historickou větu studenta Káry: ‚Herr Rektor, ich gerade war in Ihrer Frau!‘ Rektor se na něho podíval (...) Kára cítil, že něco není v pořádku. Nejspíše to bude v těch předložkách. Hned to musí napravit: ‚Pardon, auf Ihrer Frau!‘ A protože se teď už i rektor začal smát nahlas, vydechl Kára s úlevou (...) a ještě dodal: ‚Unter dem Regenschirm,‘ a sesul se vyčerpán na své křeslo.“

Z humoristických románů tzv. univerzitních lze uvést aspoň dva: D. Lodge: *Létající profesori* a M. Skála: *Moji dvojníci*.

Z filmové tvorby jde o veselohry *Cesta do hlubin študákovy duše*, *Škola – základ života*, *Marečku, podejte mi pero*. Ty zná snad každý, takže je popominu.

Pedagogické využití humoru

Již J. Á Komenský v *Informatoriu školy mateřské* ukládá rodičům, „aby dítka jejich v veselosti a potěšení nedostatku nesnášely“. A po rodičích a rodině následuje škola: Škola budiž hrou: Vážná teorie, obsah *Brány jazyků*, budiž jí podán divadelní praxí, „komickou praxí“.

V Komenského duchu využívali a využívají mysliví učitelé humor pedagogicky:

Motivace humorem: Jedna učitelka na prvním stupni ZDŠ v Brně dostávala své žáky z netečnosti a motivovala je k zájmu o práci v hodině tím, že jim slíbila: „Budeme-li dnes dobře pracovat, přečtu vám na konci hodiny zase něco z Ladova *Kocoura Mikeše*.“

Kázeň a humor: Potvrzuje se jako obecná zkušenost, že pedagog-humorista, který umí užít humoru na pravém místě a v pravý čas, má ve škole normální, ba vzornou kázeň. U učitele slabocha však může přebujet rozpustilost žáků. Tedy: Učitel musí mít u žáků autoritu svou vzdělaností, vlastní příkladností, láskyplným vztahem k nim a používat humor promyšleně a s mírou.

Pozornost a humor: O tom psal už redaktor časopisu *Komenský* J. Havelka v prvním ročníku (20. 3. 1873) v článku *Škola a humor*: „Což nám pomůže pokřikovati na žáky: ‚Pozor dejte!‘, ‚Nebudte ospalými!‘, ‚Sem se dívejte!‘, když nepozornost ta nezřídka odtud jde, že předmětem samým duch se unavil (...) I duchu změnami občerstvení poskytnouti se má (...). Tu právě humor

jest nám zavolati na pomoc (...) Mládež po malé také přestávce zapomene na unavenost a pracuje s chutí a radostí dále (...).“

(Aktivní pozornost žáků, včetně jejich blokády, zkoumal psycholog FF MU V. Chmelař.)

Pedagogův zločin – zneužití humoru: Přímo pedagogickým zločinem je, když učitel ironizuje, posmívá se, ba se vysmívá před třídou některým žákům. Tito žáci se zatvrdí nejen proti takovému učiteli, ale mohou začít zaujímat záporný postoj ke škole, a dokonce i vůči společnosti dospělých vůbec. Paradoxně tak může učitel nevědomky a nechtěně přispět i k případné delikventnosti těchto žáků.

Výchova humorem ke smyslu pro humor: Budeme-li podněcovat žáky, aby sami vymýšleli žertovné hádanky, sestavovali rozmarná přání svým blízkým k narozeninám, humorné doprovodné textíky k vánočním dárkům, sestavovat originální veselé říkanky při bezbolestném velikonočním mrskutu (pomlázce děvčat), věst je k literárnímu zpracování veselých zážitků a příhod a k jejich přednesu, případně k vymýšlení humorných scének atd., pak jejich, to jest. „Žákovským humorem“ (tedy nejen naším kantorským) se nám bude dařit pěstovat v nich či rozvíjet smysl pro humor. To bude mít na ně kladný význam nejen osobní, ale i společenský. Navíc vyrostou v optimisty a mnohdy i v altruisty.

Literatura a prameny

- BEŠTÁKOVÁ, E. *Kantorka a já*. Plzeň, 1992.
BUDINSKÝ, V. *Zábavná humorologie a praktická humoroterapie*. Pardubice, 2001.
GRAF, U. *Kabaret matematiky* Praha, 1943.
HRVCH, E. *Dějiny světového humoru*. Praha, 1994.
Humor za katedrou. Sebral a uspořádal Zd. Konečný aj. Praha, 1961.
KRÁTKÝ, F. *Hodnota a skutečnost humoru. Příspěvek k filosofii výchovy*. Praha, 1947.
PÁVEK, M. *Třída jako řemen. Jihočeská bufonerie*. Praha, 1981.
PECKA, D. *Ze zápisníku starého profesora*. Praha, 1944.
RICHTER, V. *Žákovské perličky* Praha, 1984.
Kantorské překlipy aneb Mudrosloví lidu učitelského. Beroun, 1997.
SAMEC, I. *Škola je když*. České Budějovice, 1988.
SEDLÁK, J., SEDLÁKOVÁ, L. *Humorista Miroslav Skála. Personální bibliografie*. Brno, 1990.

Poznámka: Podrobně se humorem zabývám ve své připravované knížce Humorem k pohodě (teorie humoru, historie humoru, humor slovesný, humor výtvarný, humor v hudbě, ve vědě a technice, ve filozofii aj., smysl humoru a smysl pro humor, humor ve škole, knihovnický, vojenský. Ukázky a beletristické přílohy – M. Zoščenko, E. Kishon, J. Hašek, J. Heller).